

LEVENSVERHAAL VAN MIJN VOORoudERS VERVOLG

Versie van 12 januari 2022

Copyright © 2018 Bureau Bio-redactie, All rights reserved

AUTEUR: MONIEK NOOREN
HET VERHAAL VAN MIJN VOORoudERS VAN VADERS ZIJDE
TOT ROND 1550-1650

Tien generaties en meer terug t/m:

Frans Wouter Frans Nooren (*ca. 1585 - + ca.1632) en
Maeijcken Cornelis Stevens (*ca.1590<1609 - + <1654)
(ouders van voorvader Jan Frans Wouter Nooren (*ca1625-<1710))

VOORWOORD

Voelt dit als familie?

Voor wie hier begint te lezen: de inleiding van deze familiebiografie is geplaatst voor het verhaal van mijn voorouders van moeders zijde!

Mijn vader Nico is geboren in Rotterdam, als zoon van Gérard Nooren, een winkelier in chocolade en suikerwerken (eerder banketbakker). Hij was zoon van een slager en nazaat van generaties Nooren die leefden als ambachtslui en boeren in westelijk Nederland. In het Openluchtmuseum in Arnhem kun je een oude boerderij annex bakkerij en bierbrouwerij bezichtigen die vroeger in West-Brabant stonden en bewoond werden door een familie Nooren. De Noorens zouden best kunnen afstammen van Vikingen volgens oom Jan, de broer van mijn vader en een van zijn zonen. Hun genealogisch onderzoek naar onze stamboom beschrijft generaties Noorens die in West-Brabant beroepen uitoefenden zoals landbouwer, brouwer of slager. De resultaten zijn in twee publicaties vastgelegd. 1. 'De Noorens door de eeuwen heen'; J.P.Nooren en M. Nooren1992 (De Haag, eigen uitgave). 2. 'Het geslacht Nooren uit Princenhage'; J.P.Nooren en drs.M.Nooren; De Brabantse Leeuw 44/2, 1995. Die basisinformatie, terugreizend tot in de 16de eeuw, liet zich redelijk makkelijk aanvullen met allerlei nadien beschikbaar gekomen online - stadsarchieven. Enkele aanvullingen voor de (recentere) vrouwelijke kant zijn toegevoegd via andere stambomen die online zijn gepubliceerd bijv. in Geneanet.

Nico's moeder Cor en zijn grootvader van moeders zijde, Nico Moonen, zijn geboren in Rotterdam. Net zo als mijn overgrootvader Nooren, was overgrootvader Moonen slager en ook hij had zijn 'wortels' in West-Brabant, nabij Breda. De Moonens waren vooral ambachtslui; wieldraaier en koetsier zijn andere beroepen die zijn genoemd voor dit voorouderlijke geslacht. Over deze vrouwelijke lijn was minder informatie beschikbaar; oom Jan concentreerde zich op de mannen – de dragers van de achternaam Nooren.

Tja, landbouwers en ambachtslui, dat voelt wel oké, maar met slagers, bierbrouwers en Vikingen verwantschap voelen – dat is voor mij een moeilijke opgave.

Vroeger waren slagers ook slachters... zij hebben dus tal van dieren eigenhandig gedood. Het doden van dieren is in mijn ogen onethisch en hooguit onder zeer bijzondere omstandigheden te verantwoorden. Wij mensen kunnen best zonder het eten van vlees. Maar goed, ik heb mijn ethiek en die mensen in die West-Brabantse samenleving hadden een andere. Trouwens, van mij uit terugerekend leefde de laatste slager-voorouder vier generaties terug. Dus heb ik van hem genetisch zo goed als niets specifiek geërfd. En nog veel minder van die heel verre voorouder die een Viking zou zijn geweest – dus een plunderende zeerover.

Wat waren de ethiek en levenshouding van deze verre voorouders? Dat blijft mijn insteek – om een verwantschap met deze mensen te doorvoelen. Tenminste drie keer is de algemeen overheersende levenshouding veranderd. Vanaf de kerstening in de Middeleeuwen leefden iedereen in de Lage Landen volgens de regels van de kerk en een christelijke levensvisie. De geestelijken verloren vanaf de 14de eeuw weliswaar aan aanzien. Echter, nog tot 1550-1600 – stond de rooms-katholieke kerk centraal in de West Brabantse samenleving. Hoe kreeg dat vorm in het leven van de Noorens?

Naar Princenhage en Burgst - de geboortegrond van het geslacht Nooren ?

Met een neef van me heb ik een paar jaar geleden (op 10 juni in 2019) een bezoek gebracht aan Princenhage, een wijk gelegen in het noordwesten van de gemeente Breda. Tot in 1942 was het een zelfstandige gemeente, voortgekomen uit een nederzetting die als Haga werd aangeduid (voor het eerst genoemd in 1198) en het middeleeuwse dorp Mertersem (voor het eerst genoemd in 1233). Later is men dit dorp naar de Prins van Oranje gaan noemen. Daar, in Princenhage, is grootvader Gérard Nooren geboren en opgegroeid. En eeuwenlang, vanaf ongeveer 1560 tot ten minste 1760, zouden er voorouderlijke Noorens hebben geleefd en gewoond als pachters van De Grote Hoeve (Burgstedreef 13, 4822 ZA, Breda). Aanleiding voor dit bezoek was de wens van mijn neef om de as van zijn vader – mijn oom Jan – bij De Grote Hoeve uit te strooien en mij deze en enkele andere voor de familie ‘historische’ plekken te laten zien. De hoeve stond te koop, ligt op het landgoed Burgst en leek gemakkelijk te bereiken. Dat landgoed maakt deel uit van een natuurgebied, waarin restanten van cirkelvormige grachten, genaamd ‘De Singeltjes’ de plek van de oude burcht van Burgst markeren. Na een korte wandeling vanaf de geparkeerde auto kwamen we echter uit bij een gesloten toegangshek met daarnaast een bordje ‘pas op voor de hond’. Ik stelde voor om over het prikkeldraad naast het hek te klimmen om zo op het toegangspad te komen. Mijn neef voelde daar niets voor vanwege die waarschuwing voor de hond. Een fietser vertelde dat we om het landgoed heen konden lopen om aan de achterzijde via een openbaar pad bij de hoeve uit te komen: “Maar het is best een eind lopen.” Aanvankelijk genoten we van het wandelen langs de bomenlanen en de waterloop langs de rand van het landgoed. Ik keek uit op graslanden en bosjes, waartussen je vroeger, tot zeker honderd jaar geleden, ook akkers met rogge en boekweit zou hebben gezien. Onderweg bespraken we herinneringen en ik begreep dat mijn neef met zeer complexe gevoelens terugdacht aan zijn vader. De ceremonie van as verstrooien zou helpen om tot een verzoening te komen was het idee.

Maar inderdaad, het was zeker twee kilometer lopen. Het was een warme dag, we raakten vermoeid en het duurde een hele poos voor we eindelijk het rode pannendak van de boerderij zagen.

Een uitwisseling van zegeningen

De Grote hoeve bleek een forse monumentale boerderij. ¹ Met ervoor iets parkachtigs, een rond pleintje; een woonhuis en verschillende bijgebouwen, onder andere een enorme (17de -eeuwse ?) schuur. Omdat er een auto geparkeerd stond en aan de gevel van het huis een alarminstallatie was aangebracht, zijn we op enige afstand van de gebouwen gebleven. Even droomde ik weg daar, staande in het groen van de verwilderde tuin. Stel dat ik hier zo’n 500 jaar geleden had geleefd, als Wouter of Maaïke Nooren. Tjonge, stel dat ik De Grote Hoeve van een familielid had geërfd – dan had ik er een biologisch instituut of een meditatiecentrum van kunnen maken... Ik begreep nu wel beter, waarom deze hoeve, die mijn oom samen met zijn zoon had opgespoord en ruim dertig jaar geleden had bezocht, voor hun zoveel betekenis had gekregen.

Foto 1

Mijn neef zette zijn rugtas op de bestrating van de toegangsweg neer en begon het kistje met de as tevoorschijn te halen. Ik keek naar het fleurige grasveld voor de schuur omdat me dat de meest geschikte plek voor het uitstrooien van de as leek, maar hij had een ander idee. Even zag ik een zilveren lepel glinsteren en meteen daarna vloog een flinke portie as in een grote boog de lucht in. Ik schrok, want ik zag ineens tal van witte vlokjes mijn kant uit komen – maar och, het is van familie en maar wat stof? “*Gedenk, mens, dat je stof bent en tot stof zult wederkeren*” dat krijg je te horen op Aswoensdag terwijl je het askruisje krijgt. En voor even werd dit een heel speciaal moment: het voelde als een soort van uitwisseling van zegeningen van familieleden, van bloedverwanten. Zegenen – gaat terug op het christelijk latijns ‘*signare*’ – een teken geven. Een teken dat bevestigt dat wij goede wensen met elkaar delen en wij goed bezig zijn. Een prachtige herinnering om te onthouden!

“Zo, dat was het”, zei mijn neef nuchter “daar hebben tal van Noorens voetstappen gezet. We nemen nu wel de korte weg langs het landhuis terug.” Met zijn rugzak nog

in de hand was hij al op de terugweg. Zou hem de zegening zijn ontgaan? We zijn langs het landhuis teruggelopen naar de auto; gelukkig zonder een hond tegen te komen; en zijn ook zonder kleerscheuren over het prikkeldraad geklommen. Overigens was die hond geen fictie: er is in maart 2021 een bijtgrage hond in beslag genomen door de politie die in de buurt al lange tijd gevreesd werd...

Na een blik op buurtcentrum De Koe - de voormalige schuur van de oude brouwerij van de familie – bewonderden we het ernaast gelegen mooie statige huis: nu Liesbosstraat 48. Dit zou vroeger het woonhuis gedeelte van Voorstraat 460 (of Dorp 103) geweest kunnen zijn. Daar had Adrianus senior, de vader van Gérard, een nieuw bedrijf plus woonhuis laten bouwen om daar in 1886 vanaf zijn eerste slagerij – gestart in 1863 - “aan de overzijde” naar toe te verhuizen. We wandelden verder over de Haagsemarkt en zagen de dorpspomp uit 1769. Tenslotte hebben we een ijsje gegeten voor “Pol’s patisserie en ijs”, Haagsemarkt 30. Dus zaten we daar zo ongeveer naast de plek waar Adrianus junior, de broer van mijn grootvader Gérard zijn bedrijf had: en waar nog tot 1 januari 2018 de slagerswinkel Nooren was gevestigd (nu Haagsemarkt 28; vroeger Dorp A 337). Het leegstaande gebouw waarnaast we toen zaten is in 2020 afgebroken. Het dateerde uit omstreeks 1930; was als nieuwe moderne slagerij met woning erboven herbouwd. Opa Gérard is wel op die plek, maar in de oudere versie van het gebouw geboren. Het moet in die in 1930 herbouwde slagerij zijn geweest waar ik als kind zo rond 1955 een plakje worst kreeg van mijn oom. Of van zijn zoon Arl – die als derde slager het bedrijf van zijn vader over zou nemen in 1968.

Stammoeder Nooren: de Scandinavische Nora (de eervolle)?

Dat het geslacht Nooren waarvan mijn vader afstamt zijn wortels heeft in de baronie van Breda – of de aangrenzende enclave Burgst – hebben mijn oom en neef al vastgesteld. De archieven van Breda vermelden al in 1358 een Noren. ²

De naam zou kunnen verwijzen naar een 13de of 14de -eeuwse stammoeder met de naam Nora. De familienaam of achternaam Nooren of Noren (die beide schrijfwijzen van de naam komen voor bij de nazaten) moet begonnen zijn als bijnaam. De nazaten van die eerste naamdrager, van

de stamvader of stammoeder, vonden het zo belangrijk om hun verwantschap met eerste naamdrager aan te geven, dat ze die bijnaam aan hun eigen naam vastplakten. Zo kon een bijnaam dan familienaam of erfelijke achternaam worden. Achternamen werden pas gebruikelijk na de Middeleeuwen, dus bij de Noorens werd die naam al opvallend vroeg erfelijk. Een middeleeuwse bijnaam verwees vaak naar de naam van de vader, naar een opvallende eigenschap of het beroep. Nooren zou afgeleid kunnen zijn van Noren als Scandinavisch land of van de vrouwennaam Nora. In plaats van een stamvader een stammoeder – best bijzonder maar niet onmogelijk. Het voelt goed – en helemaal als ik daar de betekenis van de naam aan toevoeg, de eervolle! Zo kom ik uit op een fantastische stammoeder. Nora is vaak een korte vorm van Honora, afgeleid van het Latijnse woord Honor - met die betekenis dus 'eer'. Honora is een veel voorkomende Anglo-Normandische naam. Nora is tegenwoordig een van de meest populaire meisjesnamen in Noorwegen.

Nou, het zou dan toch best kunnen dat een Scandinavische immigrante met de naam Nora aan de wieg stond van het geslacht Nooren: dat moet dan een indrukwekkende stammoeder geweest zijn! Daar kan ik als vrouw wel een verwantschap mee voelen.

Toegegeven, de naamgever kan ook een man zijn geweest, een Noors-Scandinavische zeerover die zich hier vestigde – hier oerbos kapte en ging boeren. Laten we hem Wouter noemen, naar mijn 16de -eeuwse voorvader. De betekenis van de Germaanse naam Wouter of Walter is "heerser over het woud" of "heerser over het leger" (walt – woud of walt – heersen; en her - heer, leger). Maar goed, of het nu ging om een verbinding met Wouter de Noorse heerser, of Nora de eervolle maakt niet uit. Het is toch aan te nemen dat het hier gaat om een Scandinavische afstamming. De stammoeder of stamvader, of hun nazaten vestigden zich in de Vroege of Hoge Middeleeuwen in deze streek. De eersten wellicht meteen al daar in Brabant waar nu Burgst en Princenhage liggen – waarom niet? En... een Scandinavische afstamming van de eerste Brabantse Nooren sluit zo mooi aan bij de curieuze tekst, bekend onder de naam 'Het heilige kruis en de Denensage te Breda' van de vroeg zestiende-eeuw! Daarin is sprake van een kasteel van Breda. De oudste vermelding van een kasteel dat als 'Breda' wordt aangeduid, is uit 1125 – en dat lag niet op de plaats van het huidige Bredase kasteel, maar op landgoed Burgst onder Princenhage.³

UIT HET KENNISNET

TONEEL: Waterburcht en 'Blokhuys': het middeleeuwse kasteel van de heren van Burgst

De eerste vermelding van Burgst dateert uit 1198, wanneer bij de vorming van het land van Breda, twee hertogelijke enclaves blijven bestaan, waarvan Burgst er één was.⁴ Alles wijst erop dat de burcht van Burgst rond 1200 een ronde waterburcht was, omringd door een dubbele gracht. De voorburcht ligt onder de boerderij, de tegenwoordige Grote Hoeve. De heerlijkheid Burgst was een agrarisch complex met jacht- en visrechten en drie boerderijen (Grote Hoeve, Kleine Hoeve en de hoeve Muizenberg) en omvatte - in 1310 - 200 ha grond voor drie hoeven. In 1430 hoorden ruim 40 hectare leengoederen en ruim 200 ha cijnsgoederen bij Burgst. Het centrum was het 'kasteel', later, het 'blokhuis' genoemd dat was omgeven door grachten of singeltjes. De eerste heer van Burgst, ridder Jan Uten Houte, kreeg dit in 1304 als hertogelijk leen. Het land eromheen was in 1468 een leen van Breda, maar zou ooit een onroerend goed zijn geweest dat geen leengoed was, een eigengoed. De naam zou een samentrekking zijn van 'burg' en 'ast', dat 'beschermd akker' zou betekenen. De Grote en de Kleine hoeve lagen aan de rand van een verhoging, de Hoge Akker, misschien een met stalmest opgehoogde akker? Deels herkenbaar in het terrein is een aarden omwalling - wellicht opgeworpen in de 12de eeuw of vroeger. Binnen die omwalling – 'ast'- lagen circa 31 hectaren oorspronkelijk weiland en beemden, het land van de Grote en Kleine hoeve en de voormalige kasteelterreinen. Die wal is waarschijnlijk opgeworpen als bescherming tegen vooral 's winters hoge rivierwaterstanden. Het 'blokhuis', was een bescheiden woning, bewoond door de Heren van Burgst, die niet in staat waren een echt kasteel te bouwen, maar desondanks onafhankelijk bleven van de Heer van Breda. Dat blokhuis was een houten gebouwtje dat in 1474 op instorten stond en omstreeks 1500 (1556?) is vervangen door een stenen kamer (een huysinge): het bleef een beperkt, symbolisch kasteel. Wie Burgst erfde of kocht, - en zich dus kasteelheer of vrouwe van Burgst mocht

noemen - had ook andere bezittingen en woonde (meestal) elders, bijvoorbeeld in Breda. ⁵
 In 1790 wordt ten zuiden van de Grote Hoeve het nu nog bestaande landhuis gebouwd en later wordt daaromheen een park aangelegd.

De 'heerlijkheid' Breda – later baronie van de Nassaus

Dit is een historisch rechtsgebied, dat in bezit was van de heren van Breda. Vanaf 1403 waren graven van Nassau er heer, of, later, de heren van Nassau-Breda. Het was Hendrik III van Nassau-Breda, heer van Breda van 1504 tot 1538, die zich voor het eerst met de titel 'baron van Breda' tooide. Via de eveneens Bredase Nassau René van Chalon kwam de heerlijkheid in 1538 als erfelijk bezit aan de erfopvolger uit het huis Nassau-Dillenburg, die toen een prinsentitel, prins van Oranje, ging voeren. Sindsdien is de titel 'Baron van Breda' formeel een van de officiële titels van de koning(inn)en uit het huis Oranje-Nassau.

Een Vikingen-kasteel te Burgst of Breda?

De Noormannen (ofwel Vikingen uit Denen, Zweden enz.) waren geweldig goede zeevaarders en ondernamen in 8ste en 9de eeuw rooftochten langs de kusten van Duitsland, Nederland, Frankrijk, Engeland enz.. In de loop van de 9de eeuw kwamen er steeds meer en grotere groepen die samen Viking legers gingen vormen. Sommige Vikingen gingen niet meer naar huis terug, maar verschansten zich in burchten of bleven in de veroverde nederzettingen wonen. Volgens kroniekschrijvers werden ze eind 9de eeuw het land uitgejaagd, maar ondernamen ze daarna toch nog eeuwenlang strooptochten. Vanuit zee de rivier de Mark in varend tot waar die samenvloede met de Aa of Weerijds zouden zij naar Breda zijn gekomen. Hard bewijs daarvoor ontbreekt. Volgens de in de 15de eeuw opgeschreven 'Denensage' heeft een groep stropende Vikingen zich in de 14de eeuw bij Breda gevestigd; er een burcht gebouwd en zich een poos gehandhaafd. ⁶ Sommige naamkundigen meenden, dat de naam Burgst afgeleid zou kunnen zijn van het Germaanse '*bursa*', dat wil zeggen van Moerasrozemarijn ofwel *Ledum palustre*, nu *Rhododendron tomentosum* of *R. groenlandicum*. Moerasrozemarijn komt in Nederland niet, of niet meer, voor ... echter wel in ... Scandinavië ! De plant wordt uit het wild geogost voor lokaal gebruik als thee en medicijn en als vervangmiddel voor Hop (*Humulus lupulus*) bij het bierbrouwen. Nou, dan kan het toch zijn dat die Denen ofwel Noormannen de plant hadden meegebracht en bij hun burcht te Burgst hebben geplant. En een van die Noormannen – zou dan de stamvader Nooren zijn geworden. Jaja – ik weet het, het is wel wat vergezocht. Maar toch, zou het niet het proberen waard zijn of de plant op Burgst kan groeien? ⁷

Wie wel eens door Ierland is gereisd zoals ik, weet het: oude verhalen zijn vaak gekoppeld aan een plek, bijvoorbeeld een heilige bron, een heuvel of rivier, of een prehistorisch monument. De Denensage is verbonden met oude restanten van een burcht. 'Zou die Denensage geïnspireerd zijn door de burcht van Burgst?' zo vroeg ik me af – destijds, toen ik me nog niet in de historie van de streek had verdiept. Later ontdekte ik: er is een andere kandidaat – en die is veel bekender. Het was best lastig – en tegelijk wel heel interessant - om uit alle beschikbare informatie wijs te worden en een bevredigend beeld te krijgen van de geschiedenis van Breda en Princenhage. Mijn beschrijving ervan is daarom ook langer uitgevallen dan de bedoeling was.

Zoals al gezegd; de oudste vermelding van het kasteel of de burcht te Burgst en de naam Breda dateert uit 1125. De plek van die burcht lag aan de Aa, waar die in de Mark vloede, via twee stroompjes, de Donk en de Gampel. De nederzetting, de latere stad Breda, met haar burcht of Castellum ontstond rond 1198 ten zuidoosten daarvan, aan de Mark, niet aan de Aa, maar bij het samengaan van twee Romeinse wegen richting het noorden. Het Castellum van Breda verrees op de rechteroever van de Mark, op de plaats van het huidige kasteel van Breda. In de loop der eeuwen kreeg dit kasteel geregeld een totaal ander gezicht. Van de oudere voorgangers zijn restanten behouden gebleven. Kort na 1460 heeft Johan IV van Nassau-Siegen het kasteel laten vergroten.⁸

KALENDER: De Vroege Middeleeuwen: 900 tot 1000

Oorlogen en machtswisselingen – en ook de rooftochten van de Noormannen - zorgden in de Lage Landen voor veel chaos in de Vroege Middeleeuwen. Eerst was er de overheersing door Romeinen, dan door Franken en vervolgens de keizer van het Heilige Duitse Roomse Rijk. De inwoners van de Lage Landen moesten zien desondanks hun dagelijkse leven voort te zetten. Daarnaast voerden zij een strijd tegen het water dat steeds meer land overstroemde en wegspoelde. Bij begin van de Hoge Middeleeuwen werd de situatie minder chaotisch. Door goed samen te werken lukte het via dijken het water onder controle te krijgen, begon de handel op te bloeien en nam de welvaart – en de bevolking - toe. Grote delen van de Lage Landen werden vanaf de tiende eeuw ontgonnen.

Leven vanuit christelijk perspectief: De Hoge Middeleeuwen: ca. 1000 tot rond 1250

In deze periode stonden de kerk, kruistochten en de wetenschap centraal en kende Europa rijkdom. De bevolking groeide en bloeide, steden barstten uit hun voegen. De kerk bereikte het toppunt van haar macht. De middeleeuwse christenen leefden volgens de regels van de kerk: als schapen in een enkele kudde. Het leven op aarde diende om goede werken te verrichten en was een voorbereiding op het hemelse leven. Donderpreken, vol met hel en verdoemenis maakten dat de leden van de kerk doodsbang waren voor het hiernamaals en de geestelijken die de regels van de kerk, de Tien Geboden goed kenden. Dat was slim bedacht. Of nee, vooral slim uitgewerkt als filosofisch leef-en communicatiesysteem. Een systeem dat perfect aansloot bij de leefomstandigheden van de meerderheid van de middeleeuwse samenleving in een laaggelegen nat en koud 'kikkerland'. Een systeem gericht op overleving van de gemeenschap. Om te overleven, moet de gemeenschap zich steeds vernieuwen – dus kinderen krijgen en die grootbrengen. Daar is veel inspanning en een redelijk vredige samenleving voor nodig: dus regels, een ethiek, kennis en een levensvisie. Uiteraard is het handig om dit hele pakket aan de volgende generaties door te geven. De levensvisie is de motor – van nature pruttelt die almaar door, drijft die ons werk op een evenwichtige manier aan, meestal zonder dat we ons daarvan bewust zijn. Voeding, warmte, dus kleding en een dak boven het hoofd heeft iedere mens minimaal nodig, elke dag weer. Krijg je die dagelijkse behoeften niet vervuld, of ben er niet zeker van? Dan slaat je motor op hol: je gaat er met anderen om vechten. Of je gaat verhuizen. Of je zakt weg in een depressie: je motor pruttelt alleen nog stationair. In de Middeleeuwen heersen in West-Europa – het deel wat later zo heet - lastige leefomstandigheden en moeten mensen het redden zonder alle gemak artikelen, machines en inzichten van de 20ste -eeuwse ver doorontwikkelde industrie en wetenschap. Iedere evenwichtige samenleving is afhankelijk van evenwichtig draaiende mensenmotoren: dus van de werkende mensen. In de Middeleeuwen moest de meerderheid iedere dag lang en intensief en dus goed gemotiveerd werk verzetten. Lokale oorlogen, epidemieën en hongersnoden moesten de mensen voor zichzelf en als gemeenschap zien te accepteren en zien te doorstaan. De gemeenschap zou weer opveren, dat wist je, dankzij een goed perspectief en gezamenlijke inspanning: perspectief door een levensvisie gericht op een betere toekomst. Op morgen, overmorgen, volgende week, volgend seizoen, volgend jaar. Op als ik groot ben, als ik een goede baan heb, als ik gezond wordt, of als ik goed heb geleefd en in de hemel kom. De geestelijken vertellen mij wat goed leven is. Iedereen heeft zijn eigen kruis te dragen, moet zijn eigen tegenslagen in het aardse tranendal verwerken. Maar wonderen zijn altijd mogelijk: genezing van ziekte, herstel na ellende of een ongeluk, en redding van een door zondigheid verloren ziel. Dat is het christelijke perspectief.

De kerstening, het bekeren naar het christendom, werd in de Hoge Middeleeuwen uitgebreid tot het noorden van Europa. Daar, en ook in Afrika en het Midden-Oosten, ontstonden machtige en welvarende rijken. Een confrontatie bleef niet uit: de kruistochten waren een serie militaire campagnes om Jeruzalem te heroveren en de gebiedsuitbreiding van de islamitische rijken tegen te gaan.

In de 12e eeuw bloeide de wetenschap op in, op kathedraalscholen werden opleidingen gegeven in rekenen, schrijven en lezen.

De Late Middeleeuwen van rond 1250 tot aan 1500

Dit tijdvak bracht in heel Europa een zware, langdurige economische crisis, met stagnerende graanproductie, hongersnood onder de armen en sterfte en uitbraken van de Pest (1347-1352).

Daar kwam de Honderdjarige Oorlog (tussen Engeland en Frankrijk) ook nog bij. Rampspoed en ellende overheersten alom en daarom begon de geestelijkheid aan aanzien te verliezen. De wetenschap bleef echter hoogtij vieren. Aan het einde van de vijftiende eeuw vooral in Italië. Leonardo Da Vinci creëerde de *homo universalis* en op de valreep van de eeuw, zeilde Columbus richting Amerika.

De kunst in de Late Middeleeuwen beleefde eveneens hoogtijdagen. De gotische stijl werd populair en toegepast bij de bouw van de vele nieuwe kerken en kathedralen.

In de Lage Landen werden veel verarmde boeren vissers of trokken naar de steden op zoek naar ander werk. Dat gaf eerste aanzetten tot herstel van productie van goederen. In het lage West-Brabant was de Sint-Elizabethsvloed van 1421 de laatste grote ramp. Daarna begonnen de Brabanders met het sluiten van bedijkingen en het herwinnen van verloren land.⁹

HISTORISCHE VERTELSELS: het Bredase kruis, de Denen en de wonderboom

Terug naar de Denen. Het stadsarchief van Breda bezit een handschrift op perkament, gebonden in een boek, dat het verhaal van de Bredase heilig kruislegende weergeeft. Het is een gedicht met daaraan aansluitend een opgave van een enkele mirakelen - plotselinge genezingen - die aan het heilige kruis worden toegeschreven. Het handschrift wordt gedateerd op 'rond 1450'; we mogen dat corrigeren op tussen 1457 en 1468. De tekst verwijst namelijk naar het instorten van de kerktoeren in 1457 en zegt niets over de herbouw die begon in 1468. De vertaling in modern Nederlands van dr. Willem Kuiper - 13 pagina's tekst - is online beschikbaar.¹⁰ Het gedicht '*hoe 't beylige Cruys quam tot Breda'*' gaat over de legende van het heilige Kruis; begint echter net de stichting van een burcht of kasteel bij Breda door een groep Denen of Noormannen en de verwoesting daarvan. De Denensage en de kruislegende 'hadden oorspronkelijk niets met elkaar gemeen, maar zijn eerst door de overlevering of door den dichter zelve met elkaar in verband gebracht' zo stelt L. Wirth in zijn editie met kritische analyse - die is eveneens online beschikbaar.¹¹

De inhoud in het kort: een Deense koningsdochter wordt verloofd met een koning van Schotland en zal met hem gaan trouwen. Ze vertrekt met haar uitzet; echter, midden op zee, sterft zij. De Denen die haar vergezellen, durven niet zonder haar verder naar Schotland te varen, en ook niet terug te keren naar Denemarken. Zij besluiten daarom aan land te gaan en zich op een plek die zij aantrekkelijk vinden te vestigen. Daar - bij Breda - bouwen zij een burcht 'ten Brunenstene' en een kapel. In deze kapel wordt een kruis geplaatst. In het handschrift verspringt de dichter hier naar zijn eigen tijd - en voegt hier in dat dit kruis later 'veelerlei wonderen deed', waarvan er één meteen wordt beschreven. Het kruis is gemaakt van een mysterieuze boom die bij het bouwen van de burcht werd omgehakt, maar die niet kon worden gebruikt als bouw materiaal. De bewoners van Breda zouden dan later hebben gevraagd, nadat de burcht is gesloopt, of zij het kruis dat heel is gebleven, mogen hebben. Het kruis wordt overgebracht naar de Grote kerk te Breda 'hier staat het over 100 jaar, en zelfs als de (toren van) de kerk instort, blijft het heilige kruis ongedeerd'.

De dichter springt dan weer terug in de tijd, naar de Denen en hun net gebouwde burcht en kapel. Spoedig beginnen de Denen te roven en te stelen. De hertog van Brabant zendt ridder Wesemael uit die een groepje Denen in een hinderlaag lokt, overvalt en doodt. Hij laat zijn soldaten de wapenrusting van de doden aantrekken en trekt naar de burcht. De Denen openen de poorten, worden overvallen en gedood. Als daarna de Hertog naar Breda komt, wordt de burcht gesloopt.

WAAROM&HOE

Een mirakelspel: voor de promotie van de Grote Kerk te Breda

Toen ik het verhaal van de Bredase kruislegende las, vroeg ik mezelf meteen af: hoe kan dat nou - de Denen waren toch heidenen? Inderdaad, dat hier iets niet klopt valt meteen op. Volgens de analyse van meneer Wirth hebben we hier te maken 'met een slechte metamorfose van de Denensage van Breda om die aan de Kruislegende van Breda vast te kunnen hechten'. De dichter gebruikte verschillende bronnen en bouwde zijn gedicht op naar 'beroemde patronen' (van 'Spielmannsepen') - dat is af te leiden uit inhoud en compositie, stijl en taalgebruik, zo zegt hij

verder. Mij deed het me meteen denken aan het verhaal van Mariken van Nimwegen (of Nieuweghen). Dat is gedateerd op het begin van de 16de eeuw en is een mirakelspel: een middeleeuws toneelstuk waarin een verloren ziel wordt gered door een wonder (mirakel).

Het kruis is het favoriete 'logo' van de christelijke kerk: het symboliseert de overwinning van Jezus over de dood. De Bredase kruislegende is een lokale variant van een in de middeleeuwse literatuur heel bekende legende. Meestal waren lokale kruislegendes verbonden met een relik van het 'originale' kruis van Christus, gevonden door de heilige Helena, maar hier dus met een relik afkomstig van de mythische Denenburcht - te Burgst. In de 15de eeuw bestond die Denen-mythe al: de Denen zouden nog eeuwen lang na de 9de eeuw hun strooptochten hebben herhaald, en zouden in de 13de eeuw ook naar Breda zijn gekomen. Die mythe gaf de 15de -eeuwse dichter stof om zijn 'toneelstuk' aan een duidelijke locatie vast te knopen. Ook kon hij het gepast historisch inkleuren- als zo tegen het einde van de 13e eeuw 'echt gebeurd'. Hij nam het niet zo nauw, het verhaal zit vol tegenstrijdigheden. De dichter lastte beschrijvingen in van zowel oud Germaanse gebruiken, zeden, en toestanden, alsook van hoofse ridders en ook uit zijn eigen tijd. Hij verrijkte het met namen van historische personen waarvan hij gehoord had en die hij wel zo ongeveer goed meende in te kunnen passen.

Wat was het doel van dit verhaal en waarom was de dichter – hij moet een clericus zijn geweest - zo creatief bezig? Had hij geen gewetensbezwaren terwijl hij de geschiedenis zo fleurig inkleurde? Tja, het gedicht is overduidelijk geschreven als reclame tekst - voor de promotie van de Grote kerk te Breda: De moraal van de Bredase kruislegende is, dat een naaste die dood lijkt, of erg ziek is, daarvan kan herstellen door het aanroepen van de genade en de zegen – het teken van het heilige kruis. En meer specifiek door het aanroepen van het Heilig kruisrelik van de Grote kerk – met de belofte van een gift aan de kerk, een offer of bedevaart. Of bijvoorbeeld door mee te doen aan de Grote Ommegang, de processie die gehouden werd ter ere van het Heilig Kruis, op Pinkstermaandag. Dat het verhaal overdrijft en aantrekkelijk is ingekleurd, dat was vast ook al vanzelfsprekend voor de middeleeuwse toehoorders. De inkleuring maakt dat je je goed kunt inleven en hoort gewoon bij een goede voorstelling, toen net zo goed als nu. Wij kunnen thuis op de bank kijken naar coole video's. We hebben tal van mogelijkheden voor vermaak en ontspanning: uitgaan, gaan feesten, reizen enzovoort. Onze middeleeuwse voorouders gingen daarvoor - en trouwens nog in de jaren 1950 - naar de markten of de kerken; om daar te kijken naar een mirakelspel of andere spektakels en mee te lopen in processies. Veel van de tradities van de katholieke kerk zouden nog eeuwenlang standhouden. Brabantse katholieke processies van de jaren 1950, bijvoorbeeld die van Maria-Lichtmis, en Sacramentsdag herinner ik me zelf nog als een prachtig schouwspel.

Kerken in Breda en (Princen)hage – voor het heil van de parochie en bijeenkomsten?

De oorsprong van het woord 'kerk' is het Griekse 'Kyriakè' (= van de Heer). In de Griekse tekst van het Nieuwe Testament wordt als aanduiding van de groep van gelovigen het woord 'Ekklesia' gebruikt. Dus kerk verwees oorspronkelijk naar een gebouw. Een kerk is het huis van God en zijn heiligen waar de geestelijken preken en de gelovigen luisteren en bij elkaar komen. Een kerk bouwen doe je voor het heil van het volk – en meer specifiek: van een parochie. Voor bijeenkomsten, aansturing en zegening van de kudde gelovigen en voor het samensmeden van de gemeenschap. Dus een plek voor communicatie. Een grote, mooie kerk met een hoge kerktoren is een fantastisch 'statement' in het landschap. Wie kreeg de grootste, mooiste en nieuwste voor elkaar? Tja, voor bijeenkomsten en de communicatie zijn al die enorme kerken niet meer nodig. De social media en smartphone zijn favoriet. Wie heeft de kleinste, mooiste en nieuwste? Breda was een en al bedrijvigheid zo rond 1460. De parochiekerk werd vervangen: de bouw van de Grote Kerk, de kruisbasiliek in de stijl van de Brabantse gotiek, was in volle gang. Ze was begonnen in 1410 en zou pas in 1547 worden voltooid. De 15de en 16de eeuw zijn in heel westelijk Europa dé eeuwen van de steenhouwers en bouwmeesters. Ook in (Princen)hage waar de voorouderlijke Noorens woonden werd rond 1400 begonnen met de bouw van een forse kerk in gotische stijl. Princenhage kreeg rondom deze kerk pas vorm als dorp. Godsdienst en de kerk waren rond 1460 allesbepalend in de samenleving van dorp en stad. Aanzien en macht van de geestelijken verminderden; maar toch hoorde iedereen dagelijks naar de kerk te gaan, als schapen

in een enkele kudde. De algemene levensvisie zou nog eeuwenlang onveranderd blijven: de aarde is een tranendal het leven op aarde diende om goede werken te verrichten en was een voorbereiding op het hemelse leven. Terwijl buiten de stenen voor de volgende bouwfase gereed lagen, waren delen van de nieuwe kerk al in gebruik bij kerkdiensten. En ergens in Breda, in een bibliotheek of schrijfkamer, schreef een creatieve kanunnik, de Bredase kruislegende op, om te worden voorgedragen op jaarmarkten: als aanmoediging voor gulle giften aan de kerk. Er is een zilveren kruis bewaard gebleven dat - vanaf rond 1450 - is rondgedragen als processiekruis bij de 'Grote Ommegang'; de processie die ter ere van het Heilig Kruis, op Pinkstermaandag plaatsvond. Een prachtig glinsterend kruis om een heilwens van Jezus en zegening uit te delen aan alle gelovige omstanders. Deze kans op een zegening – en misschien een wonder - hoorde bij het grootste jaarlijkse feest in Breda. De dag erna begon al sinds 1322 de Pinksterjaarmarkt. De Kruisprocessie was in 1381 al een jaarlijkse traditie en dit zilveren kruis lijkt daarvoor te zijn gemaakt. Het is tevens een reliekhouders; wordt nu in het Bredase museum bewaard en is tussen 1450 en 1500 vervaardigd door een (Bredase?) zilversmid. Bij traditionele katholieke processies loopt er meestal een misdienaar voorop met een processiekruis en werden relieken meegedragen. Best handig als je kruis en reliek combineerde zoals in dit Bredase kruis! Gisteren, terwijl ik de foto van dit zilveren Bredase kruis bekeek, meende ik dat het kruisverhaal nu wel zover als maar kon had uitgediept. Vanochtend, bij het wakker worden, realiseerde ik me dat ik de diepste laag buiten beschouwing had gelaten. En is dat nu niet juist de meest interessante laag?

Het zilveren Heilig kruisreliëk en de 13de -eeuwse mysterieuze boom

Foto 2

De reliekhouders die bekend staat als 'het zilveren Heilig kruisreliëk van Breda' heeft in het midden een rond inzetstuk met een 'ruitje' van glas, en daarachter vroeger een heel kleine kruisvormige reliek.¹²

Dat kleine reliek is overgedragen aan het Bisdom Breda en niet meer voor het publiek te zien.¹³

Het staat vast dat de verering van het Heilig Kruis van Breda ver terug rijkt, tot aan oorsprong van de stad Breda. Er was in de 13de eeuw al een Heilig kruis verbonden aan de Bredase parochiekerk (er werd een gift aan opgedragen in 1246; en een altaar in 1305; bron: Wirth). Ook is bekend, dat de heren van Breda destijds een 'reliëk van het Ware Kruis' bezaten, een fragment van het kruis van Golgotha. Of de kleine bewaard gebleven reliek dit fragment is, of afkomstig is van het in de oude parochiekerk vereerde kruis, is een open vraag gebleven.

De dichter van de Bredase kruislegende vermeldt rond 1460 bij de beschrijving van het tweede wonder 'dat kruis dat is beslagen in zilver en kristal'. Zou je daaruit dan niet mogen afleiden dat de zilveren reliekhouders om een oud kruis van hout heen is opgebouwd? Dat zou dan het oude parochiekruis geweest zijn – en het kruis van de Bredase legende. Als je dan bovendien een kleine 'reliëk van het Ware Kruis' had – kreeg van de heren van Breda - dan lag het toch voor de hand beide heilige kruisfragmenten in het zilveren kruis te combineren?

Zo verder redenerend, was het oude parochiekruis dus het kruis van de Bredase kruislegende. Binnen het Rooms-katholicisme worden met reliekwieën gewoonlijk de overblijfselen bedoeld van het lichaam van heiligen of voorwerpen die met het lichaam van Jezus, Maria of een andere heilige in contact zijn geweest.

Het kruis van de Bredase kruislegende was gemaakt van de mysterieuze boom die moest wijken voor de Denenburcht, en zou strikt genomen geen reliek zijn. De dichter beschrijft de boom als volgt: 'Een boom.. mooi bedekt met groene bladeren, die langs een raamwerk geleid was, zodat je eronderdoor kon.' En, hij voegt toe, dat de boom was geplant 'door heer Ancem Hey'. Dat gaf vast meer authenticiteit - Hey was in de 15de eeuw een bekende achternaam in Breda! Ancem Hey dus 'had hem mooi geleid en zijn takken in de breedte doen groeien, tafels en banken eronder gezet, om daar in de meidagen feest te komen vieren en zich te ontspannen met zijn burens en zijn pachters'. Over het kruis schreef de dichter van de legende: 'Toen de burcht geveld was,

kwamen de inwoners van Breda en vroegen de hertog om het kruis. Hij gaf het hen. Moge Jezus hem daarvoor belonen! Toen kwamen er priesters en prelaten, die het kruis plechtig en onder gezang de parochiekerk in droegen. Honderd jaar, wellicht iets langer, stond dat kruis daar, terwijl het vele schitterende wonderen verrichtte. Daarna, toen het eens (erg) waaide, stortte de kerk in, op de feestdag van de heilige Paulus. In Breda was grote rouw: goede mensen hadden de dood gevonden. Maar het Heilige Kruis had geen kras, het was noch gebroken noch gespleten.’

Zoals gezegd, het gedicht van rond 1460 zit vol tegenstrijdigheden door het vermengen van ‘leuke weetjes’. Het staat ook vol omschrijvingen die beelden en gevoelens oproepen: ‘bier dat in Lubeck was gebrouwen’ ‘schapenvlees dat zeer wit was als je het sneed’. Ook echte reclame: ‘In de buurt van Doornik aan de Schelde heeft men mij stenen te koop aangeboden, voor een heel zacht prijsje’. De dichter was een conferencier die ondertussen voorzichtig-vaag bleef over de afkomst van het relik. Ging het hier wel om een meiboom? Het kruis had al voordat het in de parochiekerk stond genezende krachten – waarom anders wilden de bewoners van Breda het de kerk in brengen en behouden? Het legendarische kruis zou volgens het oude verhaal vanaf 1360 ‘wellicht iets langer’ in de parochiekerk van Breda hebben gestaan. Was dit hetzelfde kruis dat tenminste vanaf 1246 in de parochiekerk van Breda werd vereerd – dat is zo vastgelegd in een oud document (bron: Wirth, zie noot) ? De meiboom waaruit het legendarische kruis werd gemaakt - de boom die moest wijken voor de Denenburcht - zou dan al vanaf enige tijd vóór 1246 haar wonderen moeten hebben verricht. Zij moet dan een forse oude boom zijn geweest die laten we zeggen rond 1200-1230 werd omgehakt.

De wonderboom van het kasteel werd drie keer gekerstend...

Het is algemeen bekend dat Kelten, Germanen en ook Romeinen natuurverering bij heilige plaatsen kenden, bijvoorbeeld bij bomen. Toen de christelijke kerk begon met de kerstening van Nederland werd die verering verboden; en werden vele heilige bomen omgehakt. Het hout werd vaak – best merkwaardig toch? - gebruikt voor de bouw van de kerk of kapel, ook werden er beelden van gemaakt (vaak Mariabeelden of kruisen).

Kon dat dan in de 13de eeuw nog gebeuren? Jazeker. Volgens nieuwe inzichten was de kerstening van Nederland een proces dat zo’n zeshonderd jaar duurde. Het begon met de bouw van ‘eigenkerken’, vooral voor het zielenheil van de stichters, iedereen die van hun afhankelijk was, of de kloosters waaraan ze ooit gegeven waren. In de elfde eeuw vormden zich nieuwe nederzettingen; en uit die tijd stammen de eerste echte parochies omdat geregeld kerkbezoek belangrijk werd voor de gehele bevolking. Pas tegen het begin van de 13de eeuw was het proces van kerstening van de bewoners voltooid.¹⁴

Tja, intussen lijkt me duidelijk wat hier gebeurde. Die ‘meiboom’ was in werkelijkheid een ‘heilige’ eik of een koortsboom die nabij een oude burcht groeide en rond het jaar 1200-1230 werd geveld. Het gedicht van rond 1460 associeert die burcht met het ‘castellum’ van Breda dat rond 1198 in zijn oudste vorm was gebouwd. Kort na 1460 heeft Johan IV van Nassau-Siegen het kasteel laten vergroten. Maar misschien vergiste de dichter zich en stond die boom in werkelijkheid bij de oudere waterburcht van Burgst, dus 6 km verder naar het noordwesten? De oudste vermelding van een kasteel dat als 'Breda' wordt aangeduid, is uit 1125. Die vermelding verwees niet naar de plaats van het huidige Bredase kasteel, maar naar de burcht te Burgst onder Princenhage. De kerstening drong door in (Princen)Hage rond 1200-1230 – precies in die periode waarin de mysterieuze boom zou zijn geveld. In 1233 is er sprake van een priester die namens de pastoor van Gilze (een veel oudere en belangrijkere parochie) de geloofsgemeenschap in Hage bediende. In Hage was er dus in 1233 al een groep van christenen. In 1261 heeft Princenhage een kapel en wordt Princenhage door de abdis Hildegunde van Wassenberg van de abdij van Thorn tot een zelfstandige parochie verheven en gewijd aan Sint Martinus. In 1316 wordt de kapel een parochiekerk.¹⁵

De gekapte heilige boom is, zo zou ik zeggen, maar liefst drie keer ‘gekerstend’! Eerst door er een kruis van te maken en dat in een kapelletje te plaatsen. Dan, door vóór of in 1246, dat kruis naar de parochiekerk over te brengen, in een plechtige processie – misschien was dit de eerste ‘Grote Ommegang’?. Ten slotte vindt dan de derde kerstening plaats rond 1460. Het oude heilige kruis krijgt een omhulling van zilverbeslag waarin in het midden het relik van de heren van Breda ingevoegd is. In 1460 waren er vast nog mensen die de ware toedracht kenden;

tweehonderd, tweehonderdvijftig jaar is voor een juiste mondelinge overlevering toch niet te lang? Een grootvader kan best wat hij zelf heeft gehoord van zijn grootvader aan zijn kleinzoon verteld hebben. De dichter kerstent uiteindelijk dan ook nog eens het verhaal, door de wonderen pas te laten beginnen wanneer het kruis in de kerk staat. Het was gewoon een mooie meiboom en de kerk gedoogde meiboomvieringen...

HET HOE EN WAAROM VAN WONDEREN

Aanroepen

Opmerkelijk toch, dat de zilveren reliekhouders van Breda – met daarin dus misschien restanten van een middeleeuwse ‘heidense’ miraculeuze boom, naar een museum is ‘verbannen’, terwijl het kleine ‘Ware kruis’-relik naar het Bisdom ging. Zou die relik nog wel eens worden aangeroepen voor een wonderbaarlijke genezing? Voor wonderbaarlijke hulp of genezing is volgens de middeleeuwen om te beginnen een aanroepen nodig – het voor een ander of jezelf aanroepen van de relik, zo staat het beschreven in de mirakellegendes. Je doet geen algemene oproep: je roept een specifieke relik aan; en enige ruimtelijke afstand tussen de aanroeper en het relik hoeft geen belemmering te zijn. Fysiek contact is niet nodig. Wel een ‘schietgebed’ met een duidelijk adres. Je benadert een specifieke relik met hard en gericht roepen van zijn naam- in de 15de eeuw in Princenhage bijv. ‘O Heilig Kruis’. Of rond 1980 in Ierland: ‘*Jesus, Mary and Padraig*’ – en in Oostenrijk ‘*Jesus, Maria und Josef*’. Belangrijk is verder een sterke motivatie, grote geestkracht van de aanroeper; zoals van een moeder die vraagt om genezing van haar kind. Je kunt de oproep sterker maken door de burens met je mee laten roepen of door het beloven van een versiering of offer voor de huisvesting van het relik. Ook het beloven aan processies deel te nemen zou meehelpen – met andere woorden, te zorgen voor promotie over de goede werking van het relik. Bij processies kon iedereen het relik zien: een kans om een heilwens en zegening ervan te ontvangen.

Wonderbaarlijk genezende kracht van bomen? Van relieken in de kerk, een scapulier en het (kruis)teken?

Wie vanuit een woonwijk, dorp of woonef een bos inloopt – laten we zeggen een bos met volwassen beuken zoals hier om de hoek – voelt de overgang naar een andere, frissere niet versteende wereld. Als je oren zijn dichtgestopt en je maar wat loopt te denken vraagt het bos vanzelf om aandacht: je struikelt over boomwortels of glijdt uit over mos of blad. Volwassen bomen zijn honderd of honderden jaren oud en flink hoog – ze torenen boven ons uit: zoals vroeger onze vaders en moeders. Omdat wij ons onder hoge bomen kleuters voelen, associëren wij die bomen meteen en onbewust met kracht. We weten dat we ze horen te respecteren – zelfs een houthakker die ze gaat omhakken weet dat.

Bomen zijn sociaal – ze vormen ondergrondse netwerken, hun wortelsysteem groeien naar elkaar toe, maken contact en ze kunnen elkaar water en voeding geven! Dat is geen sprookje maar wetenschappelijk aangetoond. Bomen zuigen water op uit de grond en geven het door aan de wolken die het over de aarde verspreiden. Bomen bieden koelte en schaduw en produceren zuurstof. Bomen in de buurt zijn gezond voor ons – ook een stadsboom in de straat geeft ons lucht. Maar of een boom net zoals een relik krachten kan uitstralen die een mens op miraculeuze wijze kan genezen? Of ons tenminste zegenen door ons alle goeds toe te wensen? Zegenen dateert uit de 13de eeuw en is ontleend aan het Latijnse werkwoord *signare* en *signum* (teken) waarmee het kruisteken is bedoeld, dat bij het uitspreken van de zegen werd gemaakt. In ruimere zin staat zegenen voor het uitspreken of anderszins kenbaar maken van elke vorm van plechtige goedkeuring en te kennen geven van heilwensen.

Mijn vroegmiddeleeuwse, voorchristelijke voorouders geloofden dat sommige bomen wonderen konden verrichten of een soort van genezend werkende zegening konden uitstralen. Mijn christelijke, katholieke voorouders en hun burens, in Hage, in Breda, in Brabant geloofden dat relieken dat konden. Relieken die in de kerk werden bewaard, maar ook persoonlijke relieken. Een kruisje om de hals, een gewijd scapulier aan een speldje op het hemd. Veel hedendaagse Ieren drinken water uit de ‘*holy wells*’, vullen er flessen mee voor hun moeder thuis of zo omdat ze tenminste nog een beetje geloven in de geneeskracht ervan. Ook in boeddhistische legendes van mijn spirituele voorouders in India, Sri Lanka en Myanmar komen miraculeuze voorwerpen,

reliken en geneeskrachtig 'ingestraald' water voor.

Intermezzo: mijn elleboog-boom

Foto 3

Als ik hier het bos inloop bezoek ik graag mijn speciale boom. Hij buigt zijn stam geknikt over het holle paadje heen en is vrij dun en slungelig omhoog gegroeid. Een van de twee hoofdtakken is lang geleden afgebroken op een hoogte van anderhalve meter; de andere eindigt ver boven mij in een zwiepende volle bos van takjes en blaadjes. Waarom raak ik die boom graag even aan? Omdat ik een soort van verwantschap voel? Of omdat de knik lijkt op een elleboog in een arm die bezig is zich in de hoogte uit te strekken? Hij werd mijn maatje op de dag dat ik via de telefoon hoorde dat ik kanker had. Op dat moment was geen van mijn vrienden bereikbaar. Voor even in de war en geschokt liep ik door de straten van het dorp – belde aan bij een van de burens. Er werd niet opengedaan. Vast omdat het gezin zojuist aan de avondmaaltijd was begonnen – ik zag ze zitten achter de vitrage. Dan maar het bos in ... en daar bood deze geknikte arm zich aan. Een zo op het oog onbeweeglijke dikke arm met een ruw en koel

oppervlak. Toch zit er leven in, ik weet dat er binnenin sap doorheen stroomt en soms zijn vibraties voelbaar. Als ik mijn hand een poos op deze boom-arm leg dan werkt dat rustgevend. Maar ik betwijfel toch of deze boom een soort van genezingskracht of heilwens heeft. Het rustgevende en het gevoel van een zegening of soort van goedkeuring kan toch gewoon voortkomen uit contact met een ander levend wezen.

Omdat het vanmiddag buiten zo grijs, koud en nat is heb ik de wandeling kort gehouden en daarna voor mijn gezondheid, voor de conditie, een kwartier binnen gesport met Nederland in Beweging. Daarbij de radio aan voor betere muziek: toevallig hoorde ik dan eerst de Mondscheinsonate en dan vioolconcert van Mendelssohn – maar delen ervan natuurlijk. Heel gepast – klassieke muziek is in mijn gevoel altijd geïnspireerd door natuurbeleving. Nu ik daarna weer voor mijn bureau zit, lijkt de lucht lijkt wat op te klaren – een koolmees tutu-tut af en toe.

NOTEN

¹<https://rijksmonumenten.nl/monument/527354/de-grote-hoeve/breda/en>
<https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/landgoed-burgst/>

² Het geslacht Nooren uit Princenhage; J.P. Nooren en drs.M. Nooren; De Brabantse Leeuw 44/2, 1995

³ L. Merkelbach van Enkhuizen, 'De geografische ligging der oude stad Breda', in Jaarboek 'De Oranjeboom', deel 4 (1951), 95-117 naar: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Breda_\(naam\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Breda_(naam)).

⁴ <https://www.monumenten.nl/monument/527344>

⁵ <https://www.kasteleninnederland.nl/kasteeldetails.php?id=845> en
<https://stadsarchief.breda.nl/verdieping/blog/104-burgst-800-jarig-landgoed-in-40-jarige-stadswijk-deel-1>

⁶ https://www.dbnl.org/tekst/_hei005heil01_01/_hei005heil01_01_0001.php#015

⁷ https://www.cbgefamilienamen.nl/nfb/detail_naam.php?gba_naam=&nfd_naam=Borst&info=documentatie

⁸ https://www.dbnl.org/tekst/sten009monu02_01/sten009monu02_01_0030.php#NR10235

⁹ <https://isggeschiedenis.nl/tijdperken/1000-1500-hoge-late-middeleeuwen>; en <https://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/153984-nederland-in-de-hoge-middeleeuwen-het-dagelijkse-leven.html>

¹⁰ https://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptamanent/bml/Denensage/Denensage_vertaling.pdf

¹¹ https://www.dbnl.org/tekst/_hei005heil01_01/_hei005heil01_01_0001.php - : L. Wirth (ed.), Het heilige kruis en de Denensage te Breda. J.B. Wolters, Groningen 1893

¹² <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/heilige-kruisprocessie/>

¹³ <https://www.brabantserfgoed.nl/collectie/object/stedelijk-museum-breda/8f1da066ec7b1c6c97cebac022a4905127c842c5>

¹⁴ <https://www.historischnieuwsblad.nl/de-kerstening-van-nederland/>

¹⁵ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/princen-hage-of-mertersem-gehucht/>